

Kiskunsági Nemzeti Park

Két víz köze

- Nyüzsög az élet a szikes tavakban
- Újraegyesítésre váró szikes tó
- Gazdálkodás egykoron a Sóséri-pusztán

A Duna-Tisza köze a vizek országa is lehetne, hiszen a legkülönbélebb vízi és vizes élőhelyek alakultak ki itt. Mind közül az időszakos vízborítású, szódás szikes tavaink azok, melyek igazán unikálisak, nemzetközi viszonylatban is különleges természeti értékekkel bírnak.

A szikes tavak világába vezetjük ezúttal Olvasóinkat. Aki fürdött már hazánk legmélyebb, állandó vízborítású szikes tavában, a Szelidi-tóban, az tapasztalhatta, hogy bőrünk kellemesen selymes tapintású lesz tőle. De vajon mi az oka ennek? Az Ökológiai Kutatóintézet tudományos főmunkatársa, dr. Boros Emil cikkében ismerteti a legfontosabb tudnivalókat a szikes tavakról.

Igazgatóságunk legnagyobb, kétmilliárd forint költségvetésű élőhely-helyreállítási projektje is a Kárpát-medence egyik legnagyobb kiterjedésű időszakos szikes taván, a Böddi-széken zajlik. A projekt számos eleme már megvalósult, de a leglátványosabb lépés, a kettévágott tó egyesítése még hátravan.

Kustár Rozália, néprajzkutató cikke a Sóséri-pusztta és a Böddi-szék XX. századi majorsági életébe enged bepillantást.

A sekély, nyílt vizű szikes tavak a vándorló vízimadarak vonuló- és gyülekezőhelyei, így tavasszal és különösen ősszel igen nagy ezeken a helyeken a forgalom. Madarász szemmel is végigpásztázzuk a tavakat, hátha kedvet kap Ön is, hogy távcsövet ragadjon, és felkeresse valamelyiket. Ilyenkor több tucat fajt is felfedezhetünk egy-egy, a madarak között népszerű tavon. Igaz, az idei aszályos év nem kedvez a szikeseinkre madárlesre indulóknak, a legtöbb tavunk kiszáradt és csapadékra vár.

Témánknál maradva a szokásos kirándulásajánlónk is szikes vizekre evez, a Kelemen-szék és a Böddi-szék szabadon látogatható tanösvényeit és egyéb látnivalóit mutatja be a területet jól ismerő természetvédelmi örkerület-vezető.

Az idei ősz sem múlhat el a Fehértavi Darvadozás nélkül. Találkozzunk ott 2019. november 9-én!

Kiss Mónika
szerkesztő

A Zab-szék a Kárpát-medence legjellegzetesebb fehér vizű, időszakos szikes tava. Fotó: Boros Emil

Tartalom

- 3

Rövid hírek
- 4

Nyüzöség az élet a szikes tavakban
- 6

Újraegyesítésre váró szikes tó
- 10

Diszkosz helyett búzát és kukoricát vetett...
Gazdálkodás egykoron a Sóséri-pusztán
- 12

Madarász szemmel szikeseiken
- 13

Kirándulástípek Sápi Tamás,
természetvédelmi ör ajánlásával
- 15

Programajánló
- 16

VIII. Fehértavi Darvadozás

Kövessen minket a Facebook-on: www.facebook.com/KiskunsagiNemzetiPark, weboldalunkon: www.knp.hu.

Impresszum
Kiadja: Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság • Felelős kiadó: Ugró Sándor igazgató • Szerkesztő: Kiss Mónika • Grafika: Szűcs Ferenc
Címlapfotó: Kalotás Zsolt (A képen réti cankó látható)
Fotók: Boros Emil, Kalotás Zsolt, Dr. Kelemen András, Kovács Sándor, Kustár Rozália, Mile Orsolya, Sápi Tamás, Szabó Lajos, Turóczy Tibor, Dr. Vadász Csaba
Elérhetőségeink: Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság • 6000 Kecskemét, Liszt F. u. 19.,
Telefon: +36 76/482-611, Fax: +36 76/481-074 • E-mail: titkarsag@knp.hu, www.knp.hu
ISSN 1589-2034

Erdészházból oktatóközpont tanösvénnyel

A Peszéri-erdő déli részén található öreg erdész-házat megvásároltuk és felújítottuk, hogy az OAKEYLIFE projektben végzett természetvédelmi célú erdőkezeléssel kapcsolatos tevékenységeket a helyszínen mutathassuk be. A felújítás során az eredeti tetőszerkezetet, a vályogfalakat és a közel százéves fapadlózatot sikerült megmenteni, így remélhetőleg a következő száz év használatát is biztosítják. 2019 őszétől már nyitva

áll a ház szakmai csoportok, illetve az érdeklődő természetkedvelők előtt. Többek között a Szent István Egyetem Mezőgazdaság- és Környezet-tudományi Karának természetvédelmi mérnök alapszakos hallgatói (képtünkön) 2019-től választható tantárgy keretében itt szerezhetik meg az alföldi erdők természetvédelmi kezelésével kapcsolatos ismereteket, tapasztalatokat Dr. Vadász Csaba, természetvédelmi-örkerületvezetőtől.

Az oktatóközponttól indul egy új, 4 km hosszú, szabadon látogatható tanösvény is, amely betekintést nyújt a homoki erdőssztyepp erdők napjainkra fennmaradt egyik legértékesebb, fajokban leggazdagabb képviselőjének élővilágába. Kunpeszérén, a főút mellett információs tábla jelöli a Peszéri-erdő bejáratát a látogatók számára.

Fotó: Dr. Vadász Csaba

Bővebb információ
a Peszéri-erdőről:

Titokzatos és ritka növény Nyárlőrincen

Szakembereink az amariliszfélék családjába tartozó vetővirág hatalmas, új állományát találták meg a Nyárlőrinci-erdőben. A növényfaj elterjedésével kapcsolatos ismereteink bővítése terén már tavaly is történt előrelépés, a faj egy kisebb populációját a Peszéri-erdőben is megtaláltuk. A vetővirág a Duna-Tisza közén nagyon ritkának számít, korábban csak két – jelenleg is létező – állományáról tudtunk: egy Bugyi mellett található, 3000-4000 töves előfordulásról és egy pár tíz tövet számláló populációról Pusztaszer mellett. Ezek az adatok kiemelik az idén megtalált új állomány jelentőségét, mivel becsült egyedszáma hasonló, mint a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság működtési területén eddig ismert legnagyobb populációé.

A vetővirágnak nagyméretű magjai vannak, melyeket főképp hangyák terjesztenek, így gyors, hosszútávú terjedése kevésbé valószínű. Akkor mégis miért lehet az, hogy ezeken az ismert populációktól távol eső, korábban már jól kutatott új lelőhelyeken csak most került elő? Ennek magyarázata a vetővirág különleges életmódjában rejlik. A növény ősszel virágzik és a megtermékenyítés a föld alatt elhelyezkedő magházban történik, levelei és toktermései csak a következő tavasszal bukkannak felszínre. Ráadásul a virágok gyakran ki sem bújnak a felszín fölé, hanem a kíváncsi szemek számára láthatatlanok maradnak és a felszín alatt önmegtermékenyítéssel hozzák létre magvaikat.

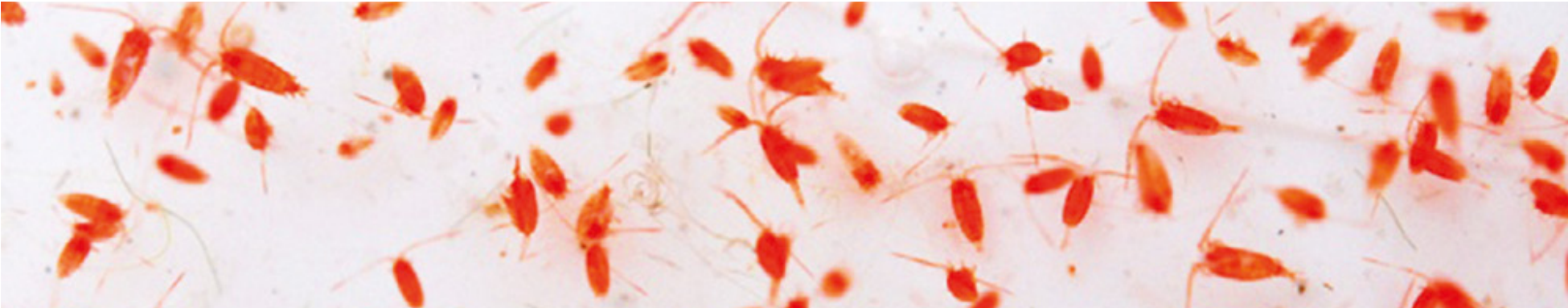
Fotó: Dr. Kelemen András

A szajkó példáját követjük

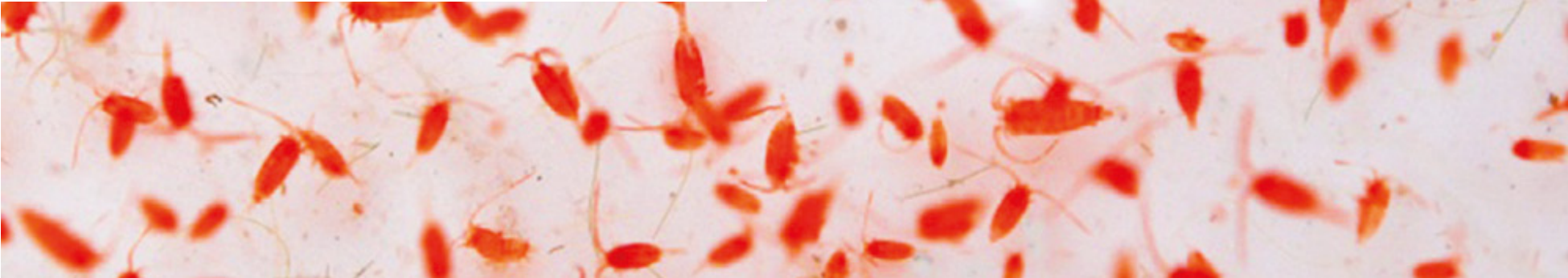
A Kiskunságban a homoki tölgyesek állományai mára vesztesen lecsökkentek. Sok a pusztulófélben lévő, utódgeneráció nélküli tölgyes. A térség egyik erdészeti kihívása a mozaikosan megmaradt természetközeli, fajgazdag homoki tölgyesek fenntartása és növelése. Ennek az erdőtípusnak a fő faja a kocsányos tölgy, amely egyéb más hazai fajokkal (mint például fehér nyár, szürkenyár, mezei juhar, magyar kőris, mezei szil, vadkörte) alkot közösséget. A kocsányos tölgy természetes újulását segítik a szajkók, ugyanis makktermés esetén ősszel rendszeresen gyűjtik a téli időszakban tápláléklul szolgáló makkot, melyeket gondosan elrejtnek. Az a makk, amelyet a tél során sem a szajkók, sem a vaddisznók és a rácsálók nem találnak meg, tavasszal kihajt. Igazgatóságunk Erdészeti Osztálya erdőkezelési tevékenységét igyekszik minél jobban a természetes folyamatokra alapozni. A szajkó példáját követve mi is makkot gyűjtünk és elvetjük olyan területeken, ahol remélhetően új homoki tölgyes jön létre. 2017 és 2018 őszén is gyűjtöttünk és vetettünk makkot, és önkéntes diákok segítségével idén ősszel is folytatjuk a megkezdett munkát hasonló kitartással, mint a szajkók. Az eddig elültetett makkok többsége kihajtott és szépen fejlődik. Van még remény a homoki tölgyesek számára.

Fotó: Szabó Lajos

Nyüzöség az élet a szikes tavakban

A sziki lebegőkandics egy néhány milliméteres, karotionidoktól élénk piros színű evezőlábú rák, amely a szürkés-fehér zavaros vizű szikes tavak zooplanktonjának jellegzetes karakterfaja Fotó: Vörös Lajos

Területarányosan a Kárpát-medencében találhatók a legnagyobb számban szikes tavak Euráziában, így hazánkban jelentős nemzetközi lehetőségei és kötelezettségei vannak e különleges vizes élőhelyek megőrzése érdekében.

Sós, de különbözik a tengervíztől

A kontinensek mindegyikén találunk sós tavakat, amelyek becslült összterfoglata (104 000 km³) csaknem eléri az édesvizekét (125 000 km³). Számos nagy kiterjedésű tó van közöttük (pl. Kaszpi-tenger), de döntő többségük sekély, többnyire időszakos vizes élőhely. A szikes vizek kémiai karakterét a nátrium-hidrogénkarbonát/karbonát dominancia, az alacsony, vagy közepes szalinitás, viszont erős lúgosság (pH>9) jellemzi, amely egyértelműen megkülönbözteti őket a sós vizektől. A szikes tavak megtalálhatók minden kontinensen, de elterjedésük világszerte csak szűkebb földrajzi régiókra korlátozódik. Euráziában a Kárpát-medence - Ausztria, Magyarország és Szerbia területén - a szikes tavak elterjedési területének nyugati határa, és ettől keletre csak szórványosan, bizonyos régiókban (Belső-, Közép- és Kis-Ázsia, Délnyugat-Szibéria, Dauria, Mandzsúria) találhatók meg, elsősorban a sztyeppe, illetve félsivatagi, sivatagi övezetekben.

A jellegzetes szikes tavak általában nagyon sekély (1 méternél sekélyebb) és változó kiterjedésű, lefolyástalan időszakos, vagy ingadozó nyílt vizű vizes élőhelyek, melyek kü-

lönböző geológiai üledékrétegeken alakultak ki a Kárpát-medence sajátos hidrogeológiai és kontinentális klimatikus adottságai között, a földtörténeti közel jelen (pleisztocén) végén és a jelenkor (holocén) elején. Állapotukat és elterjedésüket jelentősen befolyásolják az antropogén hatások az utóbbi két évszázadban. A szikes tavak a felszín alatti vízrendszerek felszíni kiáramlási területeinek zárt vízrajzi medencéiben találhatók. Vízkészletüket a felszín alatti víz ásványi anyagokban gazdag feláramlása határozza meg, amely meghaladja a felszíni vízgyűjtőről és közvetlenül a csapadékból származó vízmennyiséget, ezért sajátos hidrogeológiai rendszerek.

A hazai szikes vizek között leggyakoribb a szódás (NaHCO₃) alaptípus, de emellett az anionokat tekintve a szódás-kloridos és szódás-szulfátos altípusok is előfordulnak. A szalinitás (oldott sótartalom) széles tartományban (1-50 g/l) változik (a tengervíz átlagos szalinitása 35 g/l), míg a pH-t tekintve állandóan lúgos környezetet (8-10). A lúgosság mellett a szerves lebegőanyag okozta nagyfokú zavarosság, a magas oldott szerves széntartalmuk, továbbá a hipertrof tápanyag ellátottságuk együtt többszörösen extrém, különleges anyagforgalmi, trofikus rendszert és ökoszisztémát képviselnek.

Nagy részük már eltűnt a Kárpát-medencében

A fenéklakó és planktonikus közösség, a jellegzetes növény- és állatvilág összetétele tükrözi a szódátartalmat, a zavarosság és trofitás erős strukturáló szerepét, valamint az időszakos tavakban állandó halpopuláció nem tud kialakulni. Jelentős a karakter és bennszülött (endemikus) fajok száma, továbbá különösen

magas lehet a mikrobiális biodiverzitás, valamint a vízmadaraknak fontos szerepe van a szikes tavak trofikus rendszerében és produktivitásában. A Kárpát-medence ökorégió természetföldrajzi sajátosságaiából adódóan Európa egyik legmagasabb biodiverzitású térségei közé tartozik, mellyel összefüggésben kiemelt jelentősége van a vizes élőhelyeknek és ezen belül a szikes tavaknak. A szikes tavak Euráziában területarányosan legnagyobb számban a Kárpát-medencében találhatók, ami megerősíti a különleges ökoszisztéma-funkciójuk jelentőségét a térségben, így megismerésük és megőrzésük érdekében Magyarországnak jelentős nemzetközi lehetőségei és kötelezettségei is vannak. A szikes tavak az EU élőhelyvédelmi irányelv) szerint kialakított Natura 2000 hálózathoz a kiemelt jelentőségű élőhelyek közé tartoznak, és jelentős részük az EU madárvédelmi direktíva szerint kijelölt különleges madárvédelmi

A Kárpát-medence szikes vizeinek barna színét az oldott huminanyagok, míg a szürkés színt a lebegő sziki agyagásványok okozzák, melyek mennyiségétől és arányától függően tavanként eltérő, rendkívüli sokszínűség tárul elénk. Fotó: Boros Emil

terület, továbbá a legfontosabb szikes tavi madárgyülekező helyek a „Ramsari Egyezmény” jegyzékében is szerepelnek. Sekély, időszakos jellegük, sajátos hidrogeológiai rendszerük miatt különösen érzékenyek a vízgazdálkodási beavatkozásokra és a klímaváltozással járó kiszáradási folyamatokra, ezért ma már a legveszélyeztetettebb vizes élőhelyek közé tartoznak.

A szikeseket káros és felszámolandó területeknek tekintették a XIX–XX. században, elsősorban mező- és halgazdasági hasznosítás alá próbálták vonni több-kevesebb sikerrel. Így a szikes tavak jelentős mértékű beszűkülése – mintegy 85%-os élőhelyvesztés – következett be az elmúlt 60 évben a Kárpát-medencében, ezért a természetvédelmi törvény hatályánál fogva 1997 óta "ex lege" (a törvény erejénél fogva) védett élőhelyek közé tartoznak Magyarországon.

Jellegzetes színpompás őszi iszapnövényzet a kiskunsági Kelemen-szék (Fülöpszállás) őszi kiszáradt tömedrében, melyek között több bennszülött növényfaj is előfordul, mint például a sziki ballagófű, vagy a sóballág. Fotó: Boros Emil

A Bóddi-szék (Dunatetőtlen) a Kárpát-medence egyik legnagyobb kiterjedésű, élőhelyekben igen változatos, sekély, időszakos vizű szikes tava. Fotó: Boros Emil

A legnagyobb kiterjedésű szikes állóvízünk a Fertő (315 km²), melyet a „legnyugatibb sztyeppető” (a sztyepppterületeken előforduló különféle jellegű állóvizeket felölelő természetföldrajzi gyűjtőfogalom) elnevezéssel is illetnek. További nagyobb természetes szikes jellegű állóvíz még a Velencei-tó (27 km²). Egy igazi, nem vizes élőhely típusú szikes tavunk is van: a Szelidi-tó (elszikesedett dunai morotvató). A tó középvezetében mélysége eléri a négy métert.

Az időszakosan kiszáradó, sekély, egy hektárnál nagyobb nyílt vízfelületű természetközeli állapotú szikes tavak száma 77, vízfelületük kiterjedése 4489 hektár volt a Kárpát-medencében 2010-ben. Ezeknek területileg a fele 2227 ha kiterjedésben (23 db) a Duna-Tisza közén fordul elő, jelentős részben a Kiskunsági Nemzeti Park területén, illetve a KNP Igazgatóság kezelésében lévő egyéb státuszú védett természeti területeken, ami különösen kiemeli a térség regionális jelentőségét e különleges élőhelyek megőrzése terén.

Szappan, mosópor, gyógyvíz

A szikes tavak megítélése és hasznosítása jelentősen változott az elmúlt másfél évszázad során. Hajdanában a kiszáradt tömedrekből kézi erővel összesöpört, biológiailag aktív természetes sziksót sziksógyárakban tisztították, majd mosásra használták, és a szappangyártás egyik alapanyaga volt. A természetes szikes tavi szóda tisztító hatása felülmúlja a szintetikus szódát emellett, hogy önmagában a szóda (Na₂CO₃) lúgos oldódásának is van tisztító hatása. Kevesen tudják, de ezért a szikes tavakból

izolált mikroszervezeteknek meghatározó szerepe volt a bioaktív mosóporok biotechnológiai kifejlesztésében is. Mivel a mikrobiológusok már régóta felfigyeltek arra, hogy a szikes tavakat benépesítő baktériumoknak igen magas a fejlődéstörténeti és funkcionális anyagcsere diverzitása, ezért az evolúciókutatás, valamint a biotechnológia terén is nagy jelentőséggel bírnak ezek az élő „laboratóriumok”. Emellett a szintetikus szódagyártás feltalálása (1793) óta a szóda az egyik legnagyobb mennyiségben gyártott vegyi anyag a világon, valamint jelentős élelmiszeradalék (szódabikarbóna: E 500) is. A szikes tavakat sokáig gyógyvizeknek tartották hazánkban és aktív fürdőélet folyt, illetve helyenként még folyik (pl. Szelidi-tó) a lúgosságuk miatt kellemes selymes tapintású alföldi szikes vizekben. A gyógyászati felhasználás is helyenként még fellelhető, például a szerbiai Ruszanda-tónál működő állami rehabilitációs intézetben a szikes iszapot alkalmazák orvosi kezelésre, melynek gyógyhatásában a sziksó és a lúgosság mellett a különféle szerves és biológiailag aktív anyagoknak is szerepe van. Magyarországnak még jelentős kihasználatlan tartalékai vannak a balneológia terén a szikesek vonatkozásában. Ugyan a természetes szikes tavak természetvédelmi oltalom alatt állnak, de különleges ökoszisztémájuk minél jobb megismerése elősegíti a helyreállítás (rehabilitáció) és rekonstrukciójuk lehetőségét, melyek közt a biodiverzitás mellett a hajdani rekreációs és gyógyászati funkció is szerepet kaphat a jövőben.

dr. Boros Emil
Ökológiai Kutatóközpont
Forrás: mta.hu/tudomany_hirei

Újraegyesítésre váró szikes tó

A Duna egykori árterületén le-
vonuló felszíni vizek változatos,
a mikrodomborzati viszonyok-
hoz alkalmazkodó, kisebb-na-
gyobb vízfolyásokkal hálózta-
k be a felső-kiskunsági tájat. Ezek
számottevő része az utóbbi év-
tizedekben eltűnt a legeltetési
állattartás visszaszorulása, a szí-
kes gyepek elnádásodása és az
ember tájformáló beavatkozásai
miatt. A szikes tavak láncolatá-
nak délnyugati tagja, a Bács-Kis-
kun megyei Dunatetőtlen község
határában található Böddi-szék
azonban esélyt kapott arra, hogy
megmeneküljön.

A Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság 2013-
ban egy kétmilliárdos költségvetésű, élő-
hely-fejlesztési programot indított, amelynek
keretében az unió LIFE+ elnevezésű természet-
védelmi alapjának támogatásával újra egye-
sülhet a negyvenes évekre csatornával ketté-
vágott szikes tó medre. A Böddi-szék szikes
tavaink között egyedivé teszi, hogy nemcsak
csapadékból és felszín alatti vízáramlásokból
kapott utánpótlást, hanem egy tekintélyesebb,
bár időszakos, szikes vízfolyás is táplálta. E
korabeli vízfolyás a Sós-ér, amely északabbról,
Dunavescse és Újsolt szikes lapályai, mocsarai
és rétjei felől gyűjtött, majd terített időszakos-
an szikes vizet a jelenlegi Böddi-szék meden-
céjébe.

Ez a medence most is az egyik legnagyobb
és legértékesebb befogadója az utánpótlás-
nak, annak ellenére, hogy az 1940-es évekre
– részben a Sós-ér egykori medrét is felhasz-
nálva – egy jóval mélyebb, határozott meder-
vezetésű, belvízelvezető és öntöző főcsatornát
hoztak létre. A területet tovább szabdalta az
ezt követően kiépített mellék-csatornahálózat,
és kisebb nagyobb medencékre tagolta a víz-
gyűjtő területet. A korabeli mérnöki tervezés
ugyanis kizárólag gyakorlati megfontolásból
a legmélyebb területen vezette keresztül az
úgynevezett Sós-éri csatornát. Így szerencsét-
len módon kettévágta a Böddi-szék medrét, és
számos további, már nem működő árokka-
l és gáttal jelenleg is akadályozza a természetes
vízjárást.

Növénykülönlegességek

A Sós-ér menti szikeseken a jellegzetes, só-
kedvelő növényfajok, így a pozsgás zsázsa, a
bárányparéj, a sziki mézpázsit, a sóvirág, vala-
mint a pannon szikesek bennszülött növénye,
a magyar sóbolla mellett olyan növényfajok is
előfordulnak, amelyekkel – a környező szike-
sektől eltérő – kissé sósabb környezeti feltéte-
lek között találkozhatunk. Legjellemzőbb kép-
viselőjük a heverő sóbolla, illetve a sziksófű,
amelyek szórványosak a Duna-Tisza közén, és
országos kitekintésben is ritka, kontinentális
elemek a flórának. Külön érdekesség, hogy az
ős-Sós-ér vizei északról, az újsolti Nagy-szik fe-
lől, hazánk egyetlen olyan ismert szikes terüle-
téről érkeztek, ahol mindhárom sóballafajunk
előfordul. A böddi-széki ős-Sós-ér medrében
két budavirágfajjal is találkozhatunk. A gya-
koribb szárnyasmagvú budavirág mellett a
sziki budavirág is előkerült. A szomszédos Ke-
lemen-széken időnként tömegesen megjelenő
sziki ballagófű viszont a Böddi-széken ritkán
kerül szemünk elé.

A Böddi-szék medrét egy csatorna vágja ketté. Fotó: Kovács Sándor

A legnagyobb értékek

A böddi-széki gyepterületeket igen változatos élőhelytípusok alkotják. A központi mederhez csatlakozó, kisebb-nagyobb mértékben lefűződött mederöblözeteket jelenleg kiterjedt szikes mocsári növényzet uralja. A szikes mocsarakra máshol oly jellemző kiskécskű aszat a Böddi-széken kimondottan ritka. A kissé magasabban fekvő mederrészen, vagy sekélyebb vízállás esetén akár egyik évről a másikra szikes réti növényzet jelenik meg nagy kiterjedésben.

A tocsogós, szikes rétek jellemző pázsitfűfaja a fehér tippán, amely júniusban sokszor gyűrűszerűen övezi vöröslő bugájával a mocsári élőhelyfoltokat. Ősszel viszont a sziki ősziróza lila virágtengere veszi át az uralmat a növényzetben.

A szikes vízállások kiszáradó peremén só válik ki a talaj felszínén. A mézpázsitos szikfok és a szinte csak a pozsgás zsásza és a magyar sóbolla által elviselt vakszikes élőhelytípusok helyenként kiterjedt területen figyelhetők meg. A magasabban fekvő területek számtalán részét már a történeti térképek szerint is szántóföldi művelésbe vonták. A Böddi-széket övező löszalapú, lepelhomokkal borított hátak növényzetének számtalán része viszont soha fel nem tört, fel nem szántott, úgynevezett ősgyep, kiemelkedő fajgazdagsággal. A védett növények között helyenként színváltozatokban is sokféle agárkosbor, illetve poloskaszagú kosbor jelenik meg tavasszal seregesen. Szórványosan a fokozottan védett pókbangóval is találkozhatunk, ősszel pedig örvendetes módon egyre több helyről kerül elő őszi füzértkercs. Lőszpusztai jellemző növények a pillangóvirágúakat képviselő csüdfűvek közül a halványsárga virágú, védett érdes csüdfű

A réti ősziróza a Kiskunságban szórványosan előfordulása. Fotó: Mile Orsolya

A kiskécskű aszat hazánk mocsaras területein él, a Böddi-széken ritka. Fotó: Mile Orsolya

és a lila zászlós csüdfű. A Sós-ér egykori völgységét manapság többnyire szikerek rajzolják ki. E szikes lapályokat övező löszös hátról a közelmúltban a réti ősziróza egy nagyobb állománya került elő. Igazi sztyeppi növényfaj, amelynek jelenléte alapján sziki tölgyesek korábbi előfordulása is feltételezhető e területen, egykoron tisztásai lehettek a növény jellemző élőhelyei.

Változatos mikrodomborzat

A Böddi-szék medermorfológiája sajátos. A tavat nem egységes, nagy vízfelület borítja, hanem egy központi mederrészből és ehhez csatlakozó, többnyire sekélyebb vízborítású

mederöblözetekből áll, amelyeket a vízállásokból szigetszerűen vagy félszigetszerűen kimagasló hátak tagolnak. Ezek egy része a vízből épphogy kimagaslik, és legfeljebb szikes tavi iszappnövényzet telepszik meg rajta, míg mások tekintélyesebbek, és löszös karakterű ősgyepvel borítottak. E természetes tagoltság kifejezetten gazdagítja a terület élővilágát. A szikes tó medrét kettészelő csatorna azonban rendkívüli mértékben fokozta e tagoltságot, és a területre nézve kedvezőtlen folyamatokat is elindított. A természetes meder morfológiai változatossága nem gátolta a szikes tavak természetes vízárási folyamatait, a csatorna nyomvonala és a csatornához csatlakoztatott

Az V. csatorna szikes vizet is gyűjt, ekkor vize lúgos és szappanszerűen habzik. Fotó: Mile Orsolya

árkok és gátak rendszere viszont átszabta a mederöblözetek hidrológiai helyzetét, és lefűzésükkel nagymértékben hozzájárult teljes elmocsarasodásukhoz, szikes jellegük csökkenéséhez. A történeti térképek arról tanúskodnak, hogy a Böddi-szék régebben is egy központi mederrészből és kisebb-nagyobb mederöblözetekből állt, amelyek nagyobb vízállásnál egybefüggő víztestet alkottak. Ám a sekély vízü szikes tavak sajátos vízárásiából adódóan a mederöblözetek idővel időre kiszáradtak, majd újra vízzel teltek meg. A korabeli területhasználat intenzitásától függően a növényzet borítása is változott. A legkorábbi, szinte mocsári növényzet nélküli állapotot a legeltetési állattartó gazdálkodás egyértelmű és jól dokumentálható nyomával az 1960–1980-as években készült légi fotókon láthatjuk. Figyelemre méltó azonban, hogy már az évszázados térképeken is jól látható a vízállásos területekből kiemelkedő Bötti-állás nevű, szinte szigetszerű magaslat, ami arra utal, hogy már akkoriban is foglalkoztak a területen legeltetési állattartással, és a jószágállás már százhatvan évvel ezelőtt is ott volt, ahol most is megtalálható.

Újraegyesítés és legeltetés

A természetrajzi, néprajzi és szociológiai kutatásokból kirajzolódott, hogy a Böddi szék biológiai sokféleségének megőrzéséhez elengedhetetlen a természetes vízjárás helyreállítása és a legeltetési állattartás felújítása. Nemcsak a régi térképek, hanem a helyiekkel készült interjúk is tanúsítják, hogy a területen

az állattartás volt az egyik legfontosabb gazdasági tevékenység. A szikes gyepek az itt lakók szerint is erre valók. A lovak és a marhák mellett főleg juhokat, míg a háztájiban sertést tartottak, amelyek szívesen kitúrták a zsióka gyökerét, így kordában tartották a gyorsan terjedő mocsári növényfaj állományát. A juhok számára ugyanakkor a magasabban fekvő szikes gyepek kínáltak első osztályú legelőt. Egy helyi juhász véleménye szerint a szikes fű előnye, hogy „reggelre nem ürül ki a birka, nem bicskásodik”, azaz nem esik be a horpásza, hanem marad energiája. A birkák szeretik a mézpázsitot és a népies nevén sziki laskát, amely nem más, mint a pozsgás zsásza. A nyáj a taposásával és azzal, hogy igen rövidre legeli a fűvet, kedvező élőhelyet készít elő a földön fészkelő madaraknak, például a bibicnek vagy a fokozottan védett ugartyúknak. A gondosan legeltetett területek azért is biztonságosabbak számukra, mert nem takarja növényzet a portyázó rókákat és borzokat. A nyílt, sekély vízü szikes tavak partját és szigeteit a gulipán is szívesen választja fészkelőterületnek. A legelő állatállomány visszaszorulása tehát kedvezőtlen folyamat a szikeseken, így a Böddi-szék környékén is. A megváltozott vízviszonyok és a legeltetés visszaszorulása miatt a terület egy részén uralkodóvá vált a mocsári növényzet, a szikes réti és szikföldnövényzet ráhúzódtott a nád és a zsióka. A természetvédelmi projekt keretén belül ezért azon dolgozunk, hogy a legfontosabb helyszíneken visszafordítsuk a kedvezőtlen folyamatokat.

A Böddi-széket övező pusztai növényzet színpompás virágtengerét áprilisban a bíborszínű agárkosbor koronázza meg. Fotó: Mile Orsolya

Megnövekvő vízfelület

A Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság 2013-ban elindított projektjének fő célja, hogy áthelyezzük a tavat kettészelő csatorna mintegy hat kilométeres szakaszát. A feladat megoldását azonban megnehezíti, hogy egy jelenleg is működő belvízelvezető csatornáról van szó, amelyet nem lehet egyszerűen csak betemetni. A kritikus szakaszt úgy kell áthelyezni és a területrendezést elvégezni, hogy a csatorna folyamatosan működjön. A korábbi csatorna betemetése után helyreáll a természetes vízjárás a Böddi-széken. Lehetőség nyílik egyes elmocsarasodott gyepterületek, lefűződött mederöblözetek kilegeltetésére és helyreállítására. Ennek eredményeként az érintett mederöblözetek természetes vízjárásba kapcsolásával megkétszereződhet a jelenlegi 180 hektárnyi, időszakosan vízállásos, nyíltvízfelület.

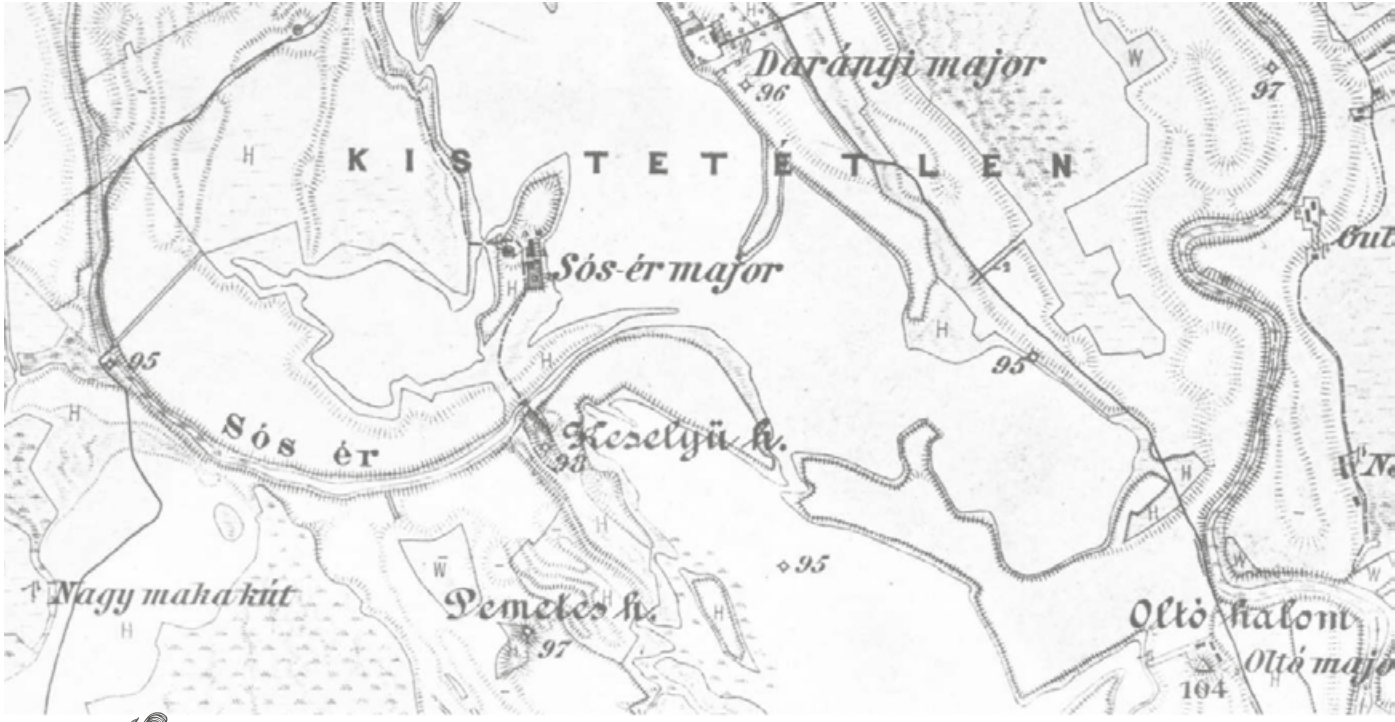
Nyári ludak legelésznek a Böddi-széken. Fotó: Turóczi Tibor

Az ehhez szükséges feltételek megteremtéséhez az is hozzájárult, hogy a projekt keretében 390 hektár földterületet vásárolt a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság és 108 hektárt a projektpartner Dunatáj Közalapítvány a szikes tó és a környező szikes gyepek megfelelő kezeléséhez. A legelőterületek rendbetétele megkezdődött. A helyi állattartó gazdálkodók tevékenysége mellett az elnádásodott szikes rétek kezelését szárzúzással és kaszálással, valamint magyar merinó juhok hagyományos, pásztoroló legeltetésével végezzük a Dunatáj Közalapítvány közreműködésével. A juhok a szikes területeken a gyéribben nő, de kedvező tápanyagtartalmú mézpázsitosokat, ürmösöket és a magasabban fekvő pusztai növényzet csenkeszeseit kedvelik.

A projekt keretén belül beszerzett őshonos szarvasmarhából álló magartarka gulya 2019 nyarán érkezett a Böddi-székre és első sorban a mélyebb fekvésű területeken legel. A villanypásztorral körülhatárolt nagyobb legelőegységeken belül gulyás legeltetett hagyományos, pásztoroló legeltetéssel. Ez természetvédelmi szempontból kedvező hatású és hozzájárul a legelőkre terjedt nád visszaszorulásához, a Böddi-szék menti sztyepprétek növényvilágának kíméletes legeltetéshez, ezáltal változatos, sokszínű élőhelyek kialakulásához. A szarvasmarhák éjszakázó helyéül szolgáló karámrendszer a Böddi-erdő által övezett területen épült meg, mely korábban is az állattartás egyik központja volt. A hajdani Böddi-állás így újra a legeltetési állattartás egyik központi helyszínévé válhat.

Mile Orsolya
monitoring szakértő

Az Oltó-major, a Sós-ér major és a Darányi major is látszik ezen a XIX. század második felében készült katonai térképen

Diszkosz helyett búzát és kukoricát vetett... Gazdálkodás egykoron a Sóséri-pusztán

Napjainkban a Böddi-szék, a Felső-Kiskunsági szikes tavak láncolatának gyöngyszeme, főleg természeti értékeiről ismert, ahol az idén alapításának 20. évfordulóját ünneplő Dunatáj Természet- és Környezetvédelmi Közalapítvány számos élőhelyvédelmi programot valósított meg, és ahol a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság koordinálása mellett megvalósuló „Pannon szikes vízi élőhelyek helyreállítása a Kiskunságban LIFE12 NAT/HU/001188” projekt keretében igyekszik 2018 óta saját állattartó telepét fejleszteni a hatékonyabb élőhelyvédelmi kezelés megvalósítása érdekében. Ezért is érdemes szembesülni azzal, hogy a terület tájhasználat a jó száz évvel ezelőtt a ma itől mennyiben tért el. A szikeseket általában nem mint magzatoságok helyszínét ismerjük. Mégis számos lehetőséget adhatott a gazdálkodásra, ha hozzáértő kezekre lelt. Peremén majorságok épültek ki, melyek nemcsak az állattartás, hanem egyéb haszonszerzés lehetőségét is megadták. Nem is gondolnánk, mennyi helyen és formában avatkozott be az ember, hogy egy területet legjobb tudása szerint hasznára fordítson.

A szikes pusztá peremén három meghatározó majorság működött, az Oltó-halmi major, a Darányi (később Törley) major és a Sóséri major. A kintlakó népesség száma is nagy volt: 1913-ban a Sóséri majorban 56-an, az Oltó-halomnál 20-an, a Darányi majorban pedig 64-en laktak. A fejlődés irányát mutatja, hogy az 1920-as népszámlálás során Oltó-halmot már nem tüntették fel, viszont a Sós-éri majorban 72-en laktak, míg a Darányi major lakossága állandónak mondható.

Oltó-halmi major

Magyarország állami és magánmészei lőtenyésztésének 1903-ban kiadott kézikönyvéből arról értesülünk, hogy Gróf Adolf 1878-ban alapított ménest az Oltó-halomnál és akkor

tájt az állomány létszáma 30 körüli volt. „Az anyakanczák kivétel nélkül gazdasági célokra használatnak. Meddők és vemhesek egyformán kukoricadarát és szénát, a leelléskor 1 hétig zabot kapnak. Tenyésztési cél: Katonai pótlovak előállítás /A felnevelés módja: Télen kifutóval ellátott istállóban, nyáron jó legelőn.” Tudjuk, hogy az 1930-as évektől itt már juhászat működött, mely a térszek terhodításával lassan leépült, az 1959. évi légifotón már részben visszabontott épületek látszódnak, szántókkal övezett területen, az őskori halom tövében. Az itteni juhászoknak állít emléket 2015-óta az egykori majorsági helyén álló juhászszobor, melyet megboldogult Németh János és családja állíttatott, tövében immár egy helyreállított gémeskúttal.

Az Oltó-halomról és a mellette álló majorságról ezt mesélte egy hartai adatközlő, aki az 1950-es években többször nyaralt a halom tövében: „Kisfiú koromban többször is Ótóhalmon nyaraltam... Hartáról lovaskocsival egy nagypapa korú bácsi (Stein Henrik) mellett a bakon ulye, a Harta-tetétleni makadámúton dőcögve, poroszkálva a nyolcéves fiúk rácsodálkozásával hallgattam a meséléseket a jó 20 km-es úton. A tanyák melletti domb egy óriási sírhalom, melyet a formája is megmutat. ... A király hős lovagja, Ottó sírjára a katonák süvegükben hoztak földet - s oly sokan voltak, hogy mire a temetés után a sereg elvonult, ekkora nagy domb maradt utána... és ez nagyon régen volt, talán a törökök világánál is régebben...A nép tiszteli, és ha a tanyájukhoz ha föld, vagy vályog kell, hát nem innen a dombról veszik el, hanem inkább igen messziről hozzák. Az volt a szokás, hogy a halmon nem ugrálunk, nem kiabálunk, nem beszélünk csúnyán - nehogy felébredszük az alvó vitézt, ezt mondták az ottani tanyasi fiúk.” Más megkérdezettek úgy vélték, a halom a nevét nem is a vitézről, hanem arról a juhászatról kapta, ahol a juhsajtot „oltották”.

Az Oltó-halmi majorban dolgozó juhászoknak emléket állító szobor

Darányi/Törley-major

Szintén az 1870-es évektől alakult ki a mai Solt-Járáspuszta területén az a majorság, melyet a Darányi család birt. Jeles tulajdonosai között említhető Darányi Béla földművelődésügyi államtitkár, akinek testvére volt az ismert földművelésügyi miniszter, Darányi Ignác. Fiát, Darányi Kálmánt 1936-ban miniszterelnökké választották. A gazdaság mérete 1931-ben 698 hold volt. Később a birtokot a pezsgőgyáros Törley Antal Bálint vette át. Működése hasonlatos lehetett a Sóséri majorhoz, azzal a különbséggel, hogy ez utóbbin a gazda, Bauer Rudolf maga, majd özevegye is meghatározó időt töltött. A Törley majorból mára megőrződött a magánkézből lévő falusi kúria, pár gazdasági épület és a cselédek számára felépített, lakásokra osztott hosszúházak közül néhány.

Sóséri-major

Legkalandosabb története talán a Sóséri majornak van: Hauer Béla, Herman Ottó levelezőtársa bérelte a birtokot a 19. század végén. Harta-bojári birtoka mellett vadászházként használta a sóséri tanyát, intenzívebb tevékenység alig kapcsolódott hozzá, bár maga is kísérletező kedvű gazdálkodó volt. Híres volt ménese, emellett pedig jeles tyúktenyésztő volt, a fehér fajta nemesítője. Madártani érdeklődését mutatja, hogy "A vetési varjú életmódja és gazdasági jelentősége kishartai gazdaságomban" címmel írt tanulmányt, és 1905-ben többek között Herman Ottóval és Chernel Istvánnal részt vett a londoni IV. ornitológiai világkonferencián. Baráti körében gyakran megfordultak más madarászok is, így több között megfigyelés is van a pusztáról. A vonuló madarak érzései idejének megállapítása céljából felállított megfigyelő hálózat részeként rendszeresen szolgáltatott adatokat, és akkor még megfigyeléseik alátámasztásául általában bizonyító példányt is lőttek, mint történt ez 1898-ban, amikor Curt Floericke így jellemezte a környeket: „Kis-Harta és Fülöpszállás közt közepén terül el a Sósér tóisorozat, melyet ismételtlen meglátogattam. Az ottani tavak egészen mások, mint a Fülöpszállásiak, sekélyek, átlátszók, mentes a vízinövényektől, s partjaik mocsarasak vagy homokosak és rétek környezik. Ennek folytán ezek sokkal nagyobb vonzóerőt is gyakoroltak az átvonuló szalonkafélékre, mint a mély vizű sáros nádastavak”.

Hauer Bélánál többször vendégeskedett Bárszóny István is, ő jegyezte fel a sóséri pusztáról: „Néhai kedves barátom, Hauer Béla látott ott szívesen néhányunkat vagy három-ezer holdnyi területén, amelyen sok volt a szikes lapos. Tavasszal-összel lúgos víz állott meg ezeken; a szik nem issza be a vizet, csak elpárolog róla az eső, meg a hóolvadás okozta mindenütt könnyen lóbalható «tóság». Száraz nyáron is tavat mutat az ilyen vakszik; fehérhamvas, lúgosvizű tavat; csak ha a közeledésükbe jutunk, akkor látjuk, hogy kőke-mény, megrepesztett fehér szik az. Hanem az őszi esők megint megtöltik a medencéket és októberben már rájár estenkint a szikes tavakra a Duna felől özőnlő vadlila.”

A sóséri birtokot 1905 körül vette át Bauer Rudolf, aki az 1900. évi párizsi olimpián diszkoszvetésben szerzett olimpiai aranyérmet. Bauer Rudolf magasán kvalifikált szakember volt, aki a Magyaróvári Gazdasági Akadémián szerzett tudását először Kisszálláson, Magyar-

Bauer Rudolf, aki nem csak agrárszakember, de diszkoszvető olimpiakunk is volt.

Rizst betakarító munkások a Sós-éren 1944-ben. Fotó: Misley Károly

ország egyik legnagyobb és legmodernebb uradalmában, mint segédtszít kamatoztatta, majd családalapítás után vetette bele magát nagy lendülettel a saját, 513 holdas gazdaságának szervezésébe. Több ágazat meghonosítását próbálta, és nem habozott váltani sem. 1913-ban már virágzó szőlészete lehetett, hiszen a Borászati lapokban 225 hektoliter Sóséren termett zöldfehér újbort hirdetett eladásra, melynek fele Rizling, a többi Kövidinka és Szlankamenka volt. Ugyanekkor felszámolta mangalica tenyészetét, egyszerre bocsájtva áruba 42 db kiváló szép hasas anyadisznóját. 1931-ben 15 hold szőlőjéről tudunk és a sajátkészítésű borát a pesti lakása pincéjében nyitott kimerésben próbálta értékesíteni. Rendszeresen vett részt bikáival a pesti tenyészállat-kiállításon is. 1932. évi hirtelen halála után a birtokon felesége gazdálkodott. A gazdaság töretlenül működött, ahogy azt az 1942-1944. között színes diára fényképezett fotók is szemléletesen mutatják, melyet veje, a nyarakat itt töltő Misley Károly orvos készített. Ezeken viszontláthatjuk a rizsföldek munkáit, a szántóföldi művelés mozzanatait, a bötermésű gyümölcsösöket, a Sós-éren csónakázó család önéletrajzi pillanatait.

A háború után hanyatttört sorsú majorság egykori képét az 1950-es és 1960-as években készült légifotók alapján tudjuk elképzelni, amikor még megművelték a Bauer Rudolf által telepített gyümölcsösöket, és a ma S-kanyarnak nevezett helyen álltak még a gazdasági épületek. Mára a magánkézből lévő egykori Bauer kastélyt magas kerítés övezi. Az egykori majorsági központ helyén pedig csak a nagy marhaistálló egyik jászola, néhány lebetonozott felület és két, 1942-ben készült silógödör utal

a régmúlt időkre. A rizskazettáknak a nyoma is alig azonosítható. A gyümölcsösök helyén szántóföldi művelés folyik, javarészt pedig visszagyepesedtek. Az intenzív használatot csak a buckaelhúzások nyomán a föld szélére halmozott töltésszerű földkupacok jelzik és a feltűnően homokos talaj, mely mutatja, hogy a termékenység érdekében bizony egykor teljesen aláfordították a buckák talaját.

A majorságok, bármilyen rövid ideig működtek is, nyomot hagytak a tájban. Ezek közül néhány emléket fontosnak tartunk kiemelt védelem alá venni. Ilyen például a Dunatáj Közalapítvány által felújított gróf Teleki József monogramjával jelölt terméskövel kirakott ita-

Silótakarmány készítése a Sóséri-majorban 1942-ben. Fotó: Misley Károly

tókút, mely közelében nemsokára madármegfigyelő torony létesül, az Oltó-halom környéke vagy az említett silógödörök, melyek tövéből rendszeres túráink indulnak. Széki lile tanösvényünkön is külön táblát szenteltünk az egykori majorsági életnek.

Kustár Rozália
Dunatáj Közalapítvány

Az 1966-ban készült légifotón felül a Sóséri-, alul a Törley-major látható. Forrás: fentrol.hu

Madarász szemmel a szikeseken

Az őszi madárvonulás igazi csemege a kiskunsági szikes tavak madarászainak, hiszen ilyenkor egy-egy ritkán látható faj is vegyül a több százas vagy ezres, megszokott madárcsapatok közé. De nem kell ahhoz ornitológusnak lennünk, hogy felejthetetlen élményeket szerezzünk! Vágjunk neki egy távcsővel a kezünkben, fedezzük fel a szikeseken ilyenkor tömegesen megfigyelhető vonuló fajokat. A lényeg, ha már ott vagyunk, ne csak nézzünk, lássunk is!

A hazánkban található szikes tavak nem csak országosan jelentős élőhelyek, hanem európai szinten is. A speciális biológiai és hidrológiai paraméterekkel rendelkező szikes tó nagyon sok állat- és növényfajnak biztosít élőhelyet. Ezek közül a leglátványosabb élőlénycsoport a madaraké, melyek előszeretettel választják mind fészkelésük helyéül, mind pedig táplálkozó vagy pihenő területként a szikes tavi környezetet. Sok esetben egyes fajok csak ezeket a területeket keresik fel, más vizes élőhelyen nem vagy csak elvétve fordulnak elő. A Kiskunsági Nemzeti Park területén található szikes tavakat az őszi vonulás idején rengeteg vízimadár látogatja. A vonulás ezen periódusa, amikor a madarak elhagyják fészkelőhelyüket

és megindulnak a telelőterületeikre, nem feltétlen köthető a naptári évszakhoz, hiszen már augusztusban (egyes fajok esetében már júliusban) megkezdődik és akár november végéig, december elejéig is eltarthat.

Aszályos évben kevesebb a parti

Azt, hogy milyen madárfajból mennyit és hol láthatunk, azt alapvetően az aktuális év csapadékmennyisége határozza meg, illetve a rendelkezésre álló táplálékbázis. Egy csapadékosabb tavasz esetén a tavak medrében még az augusztusi kánikulák idején is van víz, ami tele van apró gerinctelen élőlényekkel (vízibolhák, apró rákok, férgek), amelyek táplálékul szolgálnak a különböző madárfajoknak. Amiért ilyenkor egy madarász felkeresi ezeket a területeket, azok az ún. lilealakúak vagy hétköznapiabb gyűjtőnévükön a partimadarak. Ebbe a csoportba tartoznak például a bibicék, gulipánok, cankók, lilék, pólingok, partfutók, szalonkák, víztaposók.

A vízimadarakat képviselik még a tömeges récefajok, mint például a csörgő réce vagy a kanalas réce, illetve a gyakori tőkés réce és a nyári lúd is akár százas csapatokban megfigyelhető már. Az országban ritka fészkelőnek számító bütykös ásolód fiataljai is ekkora már elérik roképképességüket és kisebb csapatokban gyülekeznek a tavak kis szigetein vagy a szegélyekben. Októbertől érkeznek a nagy lilikek, amelyek novemberre már több ezres csapatokban oltják a szomjukat a szikesek vizein. Ilyenkor, ha szerencsénk van, akkor ritkább libafajok is előkerülhetnek, mint például a veszélyeztetett kis lilik, vörösnakú lúd vagy éppen a Nyugat-Európában gyakori, de nálunk csak szórványosan

előforduló apácálud. A libaseregek általában vonzzák a nagytestű ragadozó madarakat. Az ilyen nagy madártömegekben mindig van egy sérült vagy legyengült példány, ami lemarad a társaitól vagy már repülni sem képes. Erre a lehetőségre várnak a réti sasok és a parlagi sasok. Ezekkel a könnyű zsákmányokkal akár az egész telet is átvészeltethet. Habár a liliknél jóval kisebb a vándorsólyom és nem is számít főtáplálékának a libahús, mégis előfordul, hogy riogatja, felszállásra kényszeríti a pihenő csapatokat. Ilyenkor elég látványos természeti jelenségnek lehetünk szemtanúi, amikor a több ezer lilik hangosan felrepül a tó vizéről. Ha ügyes az ember, szeptember-október környékén egy nap alatt akár 60-80 madárfajjal is találkozhat egy szikes tó közvetlen környezetében. Ehhez viszont megfelelő felszerelésre is szükség van, hiszen az általánosan elterjedt kézi távcsövek nagyítása nem mindig elegendő ahhoz, hogy a távolabbi madárcsapatokat „átmazsolázzuk” anélkül, hogy megzavarnánk őket. Ilyen esetekben célszerű egy spektívet beszerezni vagy egy olyan tapasztalt szakember mellé szegődni, akinek már van egy ilyen, a kézi távcsövekhez képest többszörös nagyítással bíró, háromlábú állványra szerelhető „nagy” távcsőve.

Más madárral szinte összetéveszthetetlen a gulipán jellegzetes színe és csőrformája miatt. Fotó: Turóczy Tibor

Fülöpszállás és Szabadszállás között, a Kelemen-szék és a Zab-szék szikesein nagyszámú vadlúd- és récecsapatokat láthatunk az őszi-téli időszakban. Fotó: Kalotás Zsolt

Előfordulhat sajnos az is, hogy nem esik az adott évben elég csapadék, és mire az őszi vonulás beindulna, teljesen kiszáradnak a szikes tavaink. Ilyenkor a vízimadarak nagy része csak áthalad a terület felett és azokat a helyeket fogja csak előnyben részesíteni, ahol talál nyílt vízfelületet (pl. halastavak, ahol a vízszint mesterségesen van szabályozva). A 2019-es év egy erősen aszályos év. A Böddi-szék medre augusztusra teljesen kiszáradt. A Zab-széken, illetve a Zabhalmi-széken még szeptemberben is volt egy minimális vízmennyiség, de a korábbi évekhez képest még ez is kevés. Mivel mesterséges vízutánpótlásra nincs lehetőség, úgy várni kell a következő számottevő csapadéokra, ami után újból megtelnek vízzel a kiszáradt tómedrek.

A havasi partfutót vonulási időszakban akár több százas csapatokban is láthatjuk szikes tavainkon, lecsapolt halastavakon. Fotó: Kalotás Zsolt

Vendégek a sarkkörön túlról

Egy madarász vágya az (főleg, ha már évek óta üzi ezt a tevékenységet), hogy találjon valami ritkaságot vagy ritkának számító fajt a magyar avifaunára nézve. Ennek esélyét nagyban növeli az, ha ideálisak a feltételek, azaz van víz. Idén júliusban, amikor a Böddi-szék medre a kiszáradás előtt állt, a bent éjszakázni készülő dankasirályokat és sztyeppi sirályokat egy öreg, világos színváltozatú ékfarkú halfarkas verte fel. Ez egy tipikus sarkkörön túl fészkelő madárfaj, mely hazánkban a késő nyári, kora őszi időszakban ritkán fordul elő. Amíg volt víz a tavak medrében, addig a kevésbé ritka fajok közül a kis pólingot, tavi cankót, fenyérfutót, vékonycsőrű víztaposót sikerült megfigyelni. A tömeget egyébként a sirályfajok mellett a gulipán, bibic, pajzsoscankó, füstös cankó, réti cankó, kis lile, havasi partfutó adja. A 2018-as év vízháztartás és csapadékmennyiség szempontjából egy jó évnek volt mondható. A partimadarak szép számmal voltak jelen a fontosabb élőhelyeken. Szinte az összes hazánkon átvonuló, egyébként Észak-Európában vagy a sarkkörön túl költő partimadárfajt sikerült látni a tavalyi őszi időszakban. Kerültek elő ritkaságok is: dr. Pigniczki Csaba örkerületvezető kollégánk egy fiatal laposcsőrű víztaposót figyelt meg a Zabhalmi-szék iszapos szegélyében. Ez egy szintén a messzi északon költő madárfaj, mely Magyarországon csak évente 1-2 alkalommal fordul elő. Mivel szikes tavaink természetvédelmi szempontból igen jelentősek, a biotikai adatgyűtések is rendszeresek itt, vagyis a madárvilág mindig objektív előtt van. A Böddi-széken zajlik egy Unió finanszírozású LIFE projekt

A tavi cankó átvonuló példányait március és május, valamint július és szeptember között lehet megfigyelni hazánkban. Fotó: Kalotás Zsolt

is, melynek feladatai közé tartozik a terület állandó monitorozása, madárvilágának tanulmányozása. Az ilyen kutatások során keletkező adatok gyűjtése azért fontos, mert így alkalmunk nyílik több év távlatában is vizsgálni azt, hogy miként változnak egyes madárfajok költő vagy telelő állományai. Ha ezzel párhuzamosan nem csak a megfigyelt madarakat dokumentáljuk, hanem például rögzítjük az időjárási adatokat, a szikes víz biológiai és kémiai tulajdonságainak változó értékeit, vizsgáljuk továbbá a tóparti növényzet változásait, akkor alkalmunk fog nyílni arra is, hogy akár összefüggéseket találjunk a klímaváltozással, ami az egész bolygónkat érinti.

Nyúl Mihály
természetvédelmi örkerület-vezető

Terített asztal

A szikes tavak vízében megszámlálhatatlan apró rák található. Ezek közül a sziki lebegőkandics minden szikes tóban fellelhető, másutt azonban nem él, így az egyik legkiválóbb indikátora ezeknek a vizeknek. Ez egy szabad szemmel szinte alig látható, pirosas színű apró rákfaj. A nála valamivel nagyobb bolharákok és a 2-3 cm-es tócsarákok is nagy számban fordulnak elő a vízben, ahogyan a vízi poloskák és a békák is. Ezek kiváló táplálékforrást jelentenek a madaraknak.

Fotó: Turóczy Tibor

Kirándulástippek Sápi Tamás, természetvédelmi őr ajánlásával

A szikes tavak egész évben nagyon fontosak a vízhez kötődő madarak számára. Számos védett és fokozottan védett madár-faj költ a területükön, emellett vonuláskor madarak ezreinek nyújtanak táplálkozó- és pihenő helyet. Tartalmas programunk lehet, ha egy távcsővel és egy madárhatározóval a kezünkben felkeressük a kiskunsági szikes tavak valamelyikét.

A Felső-Kiskunsági szikes tavak tájegységében egymáshoz közel több, nagy kiterjedésű szikes tó található. A tavak közül már sok el-mocsarasodott, de több még ma is őrzi eredeti állapotát. Ilyen a szabadszállási Zab-szék és Büdös-szék, valamint a fülöpszállási Kelemen-szék, melyek fokozottan védettek, így szabadon nem látogathatók. Kivételt képez ez alól a **Gulipán tanösvény** a Kelemen-széken, amely egész évben várja az ide látogatókat. A tanösvényen bárki zavartalanul megismerkedhet a Kelemen-székkel, megcsodálhatja a marcona tekintetű bivalyokat és gyönyörködhet a madárvilágban. A 2,5 km hosszúságú tanösvény megközelítése az 52-es úton lehetséges. A 42. km-nél található Kígyósháti állattartó telep mellett kialakított parkolóból indulhatunk utunkra. A tóhoz közeledve egy tájékoztató táblákkal, padokkal, asztalokkal kialakított pihenőnél kétféle ágazik a tanösvény. Az egyik vége egy nádfedeles kitekintőhöz vezet, amely közvetlenül a tómeder partján lett kialakítva. Kissé szokatlan lehet az út két oldalán a villanypásztor, de a biztonságunkat szolgálja, a bivalyok ugyanis eléggé kíváncsi állatok. A kis kunyhót bárki használhatja madármegfigyelés vagy fotózás céljából. A pihenőtől déli irányba indulva a

tó nyugati partjához jutunk, ami a tanösvény másik végállomása. Látnivaló mindig akad, de a fények miatt a délutáni túrázás a legalkalmasabb. A kirándulás végeztével jó szívvel ajánljuk a közeli Kígyósi Csárdát, ahol kiváló gasztronómiai élményben lehet részünk. A Kelemen-szék Igazgatóságunk saját állományú bivalyaival legelteti, amely optimális kezelést biztosít a területnek. Jelenleg mintegy 300 bivaly járja a tó környezetét. A 60-as években a tavat halastóvá akarták átalakítani, melyhez el is készült egy övcsatorna, mely a szomszédos csatornákból biztosította volna a halastó feltöltését és lecsapolását. Végül ez nem valósult meg, de az övcsatorna, a benne lévő édes vízzel addigra kiépült. Ezt a funkcióját veszített, tájba nem illő, és ökológiailag káros magasvezetésű csatornát néhány éve az Igazgatóság EU-s forrásból megszüntette, visszaállítva az eredeti állapotot. Dunatétlen felé haladva, a Kelemen-szék

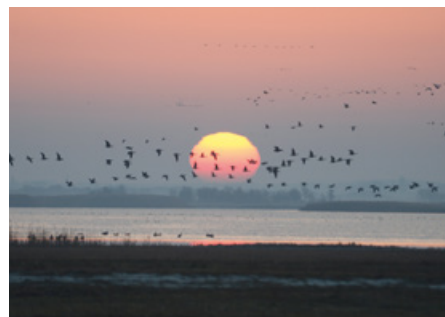
A Kelemen-széken tavasszal találkozhatunk a leggyakrabban lilában pompázó apró nőszirmmal. Fotó: Sápi Tamás

szomszédságában található a Böddi-szék, mely hazánk egyik legnagyobb kiterjedésű klasszikus, sekély vizű szikes tava. A tómedret kettészelő édesvízi öntözőcsatorna áthelyezésén egy Unió LIFE projekt keretén belül dolgozunk. A terület látogatására a Dunatáj Közalapítvány által kialakított **Széki lile tanösvény és kilátó** szolgál. A még meglévő csatornaszakaszon található tanösvény a Járáspusztát Dunatétlennel összekötő út és az V. számú csatorna kereszteződésétől indul. Az 5 km-es séta során a csatorna mindkét oldalát egy körútban bejárhatjuk. A kilátó a tó északi oldalán található, a Bauer kastély mellett elhaladva vezet ide a földút. A környező védett gyepterületek, a magántulajdonú állattartó telep és az élővilág zavartalanságának biztosítása érdekében kérjük, gyalogosan, kizárólag a földutat használva közelítsék meg a kilátót! Ha már itt járunk, akkor érdemes egy pillantást vetni az 53-as út dunatétleni leágazásánál egy országos védettséget élvező régészeti

Bivalyok a Kelemen-széken. Fotó: Kis Ferenc

lelőhelyre, a **Csárda-halomra**. Ez egy természetes dombvonulaton mesterségesen emelt kunhalom, mely évszázadokkal ezelőtt élt emberek kétkézi munkájával jött létre. A halom, méreténél fogva, alkalmas lehetett a környék megfigyelésére, ide húzódhatott a lakosság a dunai árvizek alkalmával, valamint tájékozódási szempontból is fontos terepalakulat lehetett. Soltszentimrén a Duna-völgyi-főcsatorna (DVCS) mellett egy kevésbé ismert kilátó, a **Tűzok-torony** található, amely a hajdani rizskalitkák helyén nyújt tökéletes kilátást a szikes pusztára. A soltszentimrei vasútállomástól nyugatra haladva bő 3 km után találjuk meg, már a DVCS túlsó oldalán. A hídon átkelve tárul elénk a szikes puszták, melyet helyi gazdálkodók legeltetnek. Ha autóval mennénk, hagyjuk azt a csatorna partján és a kilátót gyalogosan közelítsük meg. Kora tavasztól nyár elejéig nagy eséllyel lehet innen dűrgő tűzokokat látni, de sokszor csak nagyobb távolságból, ezért egy jó távcső mindenképpen ajánlott. Ez a fokozottan védett madáritkaságunk a zavarásra egyik legérzékenyebb faj, ezért a kilátótól bentebbi részekre semmiképpen ne menjünk. A dűrgés a hajnali, kora reggeli órákban a legintenzívebb, ezért tavasszal érdemes az ide látogatóknak korán felkelni. A kilátó közvetlen környezete ürgék, szalakóták, vörös és kék vércsék élőhelye, de csapadékos időben nagyobb madártömegek is előfordulhatnak itt. Végezetül felhívnam még a figyelmet a Soltszentimrétől 4 km-re álló Árpád-kori templomromra, a **Csonka-toronyra**, amelynek építőanyaga a szikes tavak karbonátos üledékképződése során keletkezett réti mészkő.

Sápi Tamás természetvédelmi örkerület-vezető

Decemberi hajnal a Kelemen-széken. Fotó: Sápi Tamás

OKTÓBER

Október 19. Őszerdő-túra a töserdei Kontyvirág tanösvényen

Az őszi erdő szépségeiben, a nyugovóra készülő természetben gyönyörködhetünk. Megismerkedünk az őszi termésekkel, gombákkal. Találkozó: 9:30, Lakitelek, szabadstrand, a Holt-Tisza hídjánál
Részvételi díj: felnőtt 900 Ft, diák és nyugdíjas 600 Ft, családi 2400 Ft
Információ, jelentkezés: Bártol István, 30/4884-539

Október 19. A Táj Nemzetközi Napja – „tájséta” a buckák között

Megismerjük a Fülöpházi-buckavidék táj-történeti múltját és tájértékeit. Az élővilág sajátosságai mellett a tanyai gazdálkodásról, a kispárcellás kertművelésről, a homokfásításokról, homokmegkötésekről, hajdani fürdőhelyekről és a szárazodásról is szó lesz. A túra hossza 8-10 km. Találkozó: 9:00, Naprózsa Erdei Iskola parkolója
Megközelítés: Az 52. sz út 20. km szelvényében az erdei iskolát Természetvédelmi Oktatóközpont feliratú tábla jelzi.
Részvételi díj: felnőtt 900 Ft, diák és nyugdíjas 600 Ft, családi 2400 Ft
Információ, jelentkezés: Tóth Endre, 30/488-4547, tothe@knp.hu

NOVEMBER

November 5. Őtőrai zöldtea – Természetismereti előadás sorozat a Természet Házában

Daruvonulás a Dél-Alföldön
Előadó: Albert András
Helyszín: Kecskemét, Természet Háza (Liszt Ferenc u. 19.)
Kezds: 17:00 óra
Az előadáson a részvétel ingyenes.

November 9. VIII. Fehértavi Darvadozás

A Hortobágy után a hazai daruvonulási útvonal legfontosabb állomása a Szegedi Fehér-tó környéke. A november derekán itt tartózkodó darvak száma eléri a 30-40 ezret. E rendkívüli természeti látványosságot alkalmából rendezzük meg évek óta a Fehértavi Darvadozás - a madárvonulás Dél-alföldi ünnepe elnevezésű rendezvényünket.
Helyszín: Postakocsi csárda (Szatmáz)
Részletes program: www.knp.hu, www.facebook.com/KiskunsagiNemzetiPark
Információ: Albert András, 30/481-2887, darvadozas.knp@gmail.com

2019. november 16. Hajnali darules fotósoknak (is) a Szegedi Fehér-tónál

A kora reggeli fényekben az ébredező, a tóról a táplálkozóhelyek felé kihúzó darvakról igyekszünk remek fotókat készíteni. Találkozó: 6.00, a Tisza-völgyi Bemutató-háznál (az E5 főút 158-as km-szelvényénél.)
Részvételi díj: 3000 Ft/fő
Információ, jelentkezés: Ábrahám Krisztián 30/638-0297, abrahamk@knp.hu

DECEMBER

December 8. Mikulás túra a Fülöpházi buckavidéken

Találkozó: 9:00 órakor a Naprózsa Ház parkolójában
Megközelítés: az 52-es út 20. km szelvényében Természetvédelmi Oktatóközpont feliratú tábla jelzi a házat
Részvételi díj: felnőtt 900 Ft/fő, nyugdíjas 600 Ft/fő, gyerekeknek és Mikulás sapkát viselőknak ingyenes
A túra után a résztvevők vendégeink egy meleg teára a Naprózsa Házban, ahol a tárlatunkat is megtekinthetik.
Információ, jelentkezés: Szabóné Ronkó Erzsébet, 30/4884-578

December 14. Madárkarácsony a Kolon-tónál

A tél komoly megpróbáltatást jelent sok énekesmadár számára, ilyenkor nagy segítséget jelent a madáretető feltöltése apró magvakkal, amellyel folyamatos táplálékforrást biztosíthatunk számukra. Az izzási madáretetőt is sok madár látogatja, mint például szén- és kék cinege, vörösbegy és nagy fakopáncs. A program során madárgyűrűzési bemutatót tartunk az etető vendégeiről, és lehetőség nyílik téli madáreség elkészítésére is. Körülbelül 4 órás program.
Találkozó: 9:00, Izsák, Fogathajtó pálya, madáretető
GPS: 46.806951, 19.339360
Részvételi díj: felnőtt 900 Ft/fő, kedvezményes 600 Ft/fő, családi jegy 2400 Ft
Információ, jelentkezés: Biró Csaba, 30/4884-540, biroc@knp.hu
A részvétel előzetes regisztrációhoz kötött.

ŐSZI DARULES

Túrák a szegedi Fehér-tónál 2019

A hazai daruvonulási útvonal egyik legfontosabb állomása a Szegedi Fehér-tó környéke. A november derekán itt tartózkodó darvak száma meghaladhatja a 30-40 ezret, messze hangzó krugatásuk hozzátartozik az igazi őszi hangulathoz. A Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság túravezetője segítségével garantáltan nem maradsz le a darvak esti behúzásáról, amikor ezrével szállnak el a fejük felett és ereszkednek le éjszakázó helyükre. Távcsövet korlátozott számban biztosítunk, akinek van, érdemes hoznia.

Időpontok 2019. októberben

19., szombat 14:00 óra
26., szombat 14:00 óra
27., vasárnap 14:00 óra

Időpontok 2019. novemberben

2., szombat 14:00 óra
3., vasárnap 14:00 óra
16., szombat 13:30 óra
17., vasárnap 13:30 óra
23., szombat 13:30 óra
24., vasárnap 13:30 óra

Csoportoknak 20 fő felett egyéni időpontban is vállalunk túravezetést!

Találkozó: Tisza-völgyi Bemutatóház

Megközelítés: A régi 5-ös úton (E75. számú főút Szeged-Budapest között) Szatmáznál múzeumtábla jelzi, az út két oldalán pihenő parkoló van a 157-158-as km-szelvényben. A bemutatóház bejárata a főútról nyílik a parkolóból. A daruleshez saját gépjármű szükséges! A találkozóhelyről a tónak mindig azt a pontját közelítjük meg, ahol aznap ideális szögben várható a darvak behúzása. Tömegközlekedéssel érkezőknek segítünk megoldani a terepen való mozgást.
Részvételi díj: felnőtt 900 Ft, diák és nyugdíjas 600 Ft, családi 2400 Ft

Információ, jelentkezés:

Ábrahám Krisztián,
30/638-0297, abrahamk@knp.hu
Jelentkezni online is lehet a
www.facebook.com/Szegedi-Fehér-tó
oldalon található linken.

Kiskunsági Nemzeti Park

VIII. FEHÉRTAVI DARVADOZÁS

2019. november 9.

Rendezvényközpont: Postakocsi Csárda
(6763 Szatymaz, IV. kerület 130.)

*A madárvonulás
dél-alföldi ünnepe*

6:00 Hajnali túra a Fehér-tóhoz

Találkozó és indulási helyszín: Macskási gyepl

7:00-13:00 Programok a Szalakóta Látogatóközpontban

Madárgyűrés, szakvezetéses túrák, játszóház, játékos vetélkedő
Helyszín: Szalakóta Látogatóközpont, szervező: MME

8:00-13:00 Kisvonatozás a Fehértavi Halvasúton.

A Fehértői Halászcárdától minden egész órákor indul kisvonat a KNPI Kutatóházig. (Ára 1000 Ft/fő, a Szegedfish Kft-nél kell fizetni.)

9:00-15:00 Játzóház és kézműves foglalkozás,
természetráji előadás a darvakról, helyi termék vásár, a Szegedi Vadaspark bemutatkozása, lovaskocsizás. (A lovaskocsizás ára 200 Ft/fő, a kocsinál kell fizetni.)

11:00 Bemutatkozik Samu, a KNPI mérreg- és tetemkereső kutyája

12:00 Gyermekekrajz pályázat eredményhirdetése

13:00 Tóth Gábor vadállat bemutatója

15:00 Daru búcsúztató – a darvak esti behúzásának megtekintése. Indulás: Sándorfalva, Macskási gyepl

18:00 Fotós futam eredményhirdetés és vetítés a nap képeiből

Fotó: Forster Ádám

Szombaton a rendezvény helyszínei között közlekedő kisbuszt
is igénybe lehet venni!

